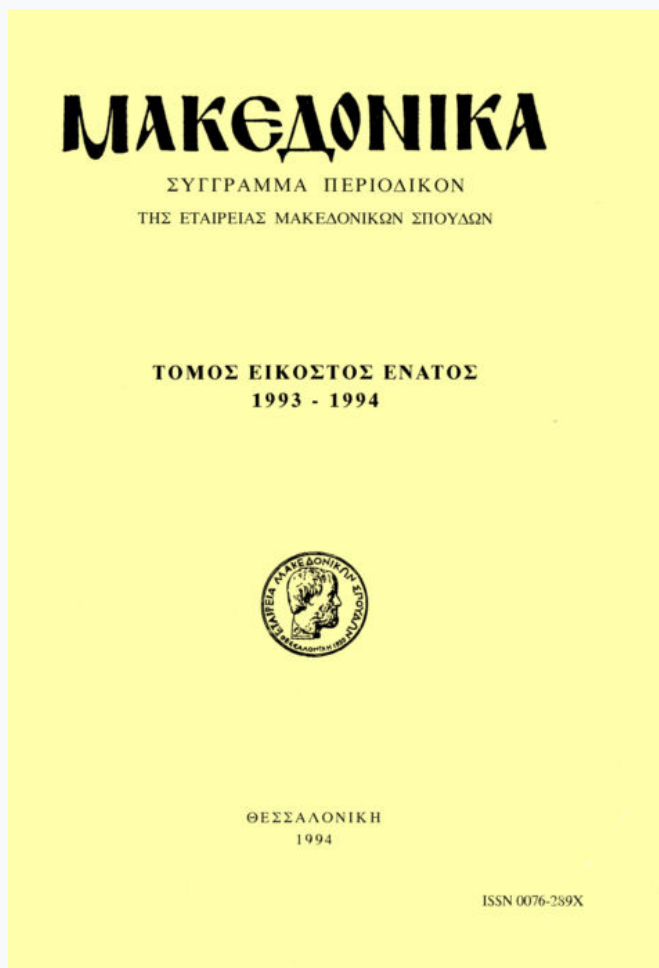

Μακεδονικά

Τόμ. 29, Αρ. 1 (1994)

Οθωμανικές επετηρίδες (Σαλναμέ) του Βιλαετίου μοναστηριού

Αναστάσιος Κ. Ιορδάνογλου

doi: [10.12681/makedonika.201](https://doi.org/10.12681/makedonika.201)

Copyright © 2014, Αναστάσιος Κ. Ιορδάνογλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ιορδάνογλου Α. Κ. (1994). Οθωμανικές επετηρίδες (Σαλναμέ) του Βιλαετίου μοναστηριού. *Μακεδονικά*, 29(1), 308–338. <https://doi.org/10.12681/makedonika.201>

ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΕΣ (ΣΑΛNAME) ΤΟΥ ΒΙΛΑΕΤΙΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

Οι επετηρίδες που εκδόθηκαν από τα μέσα του περασμένου αιώνα και μετά, από και για τα ίδια τα βιλαέτια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αποτελούν για τους ερευνητές μια σημαντικότερη ιστορική πηγή. Τα ενδιαφέροντα όμως ιστορικά, διοικητικά, δημογραφικά, οικονομικά κ.λ.π. στοιχεία που περιέχουν, ιδιαίτερα μάλιστα τα πληθυσμιακά, θα πρέπει να τα δεχτούμε με επιφύλαξη, αφού τόσο οι Οθωμανοί όσο και οι λοιπές γειτονικές χώρες στήριζαν τις εδαφικές τους διεκδικήσεις πάνω στη Μακεδονία σε αυθαίρετη κυρίως πληθυσμιακή υπεροχή. Ειδικότερα για το βιλαέτι Μοναστηρίου εκδόθηκαν εννέα επετηρίδες, η πρώτη το 1292 εγείρας (1875) και η τελευταία το 1314 εγείρας (1896)¹.

1. 1. Salname-i Vilayet Manastir [Επετηρίδα Βιλαετίου Μοναστηρίου], 1292 Hicrî senesi [1292 εγείρας] (1875) , Def'a 1 [1η φορά], Manastir Matbaa-i Vilayet-i Manastir [Μοναστήρι Τυπογραφείο Βιλαετίου Μοναστηρίου], 117 σ., [Βρίσκεται στη Millet Kütüphanesi = Εθνική Βιβλιοθήκη, στην Κωνσταντινούπολη, αρ. 5/3]. 2. Salname-i Vilayet-i Manastir [Επετηρίδα Βιλαετίου Μοναστηρίου], 1293 Hicrî senesi [1293 εγείρας] (1876), Def'a 2 [2η φορά], Manastir Matbaa-i Vilayet [Τυπογραφείο Βιλαετίου Μοναστηρίου], 115 σ., [Millet Kütüphanesi, αρ. 514]. 3. Manastir Vilayeti Salnamesi [Επετηρίδα Βιλαετίου Μοναστηρίου], 1305 Hicrî senesi [1305 εγείρας] (1888), Def'a 1 [1η φορά], Επιμέλεια: (Ahmed) Cavid Rifat Paşa zade, Manastir Vilayet Matbaası [Μοναστήρι Τυπογραφείο Βιλαετίου], 683 σ. [Millet Kütüphanesi, αρ. 515]. 4. Manastir Vilayetine mahsus Salname [Επετηρίδα για το Βιλαέτι Μοναστηρίου], 1308 Hicrî senesi [1308 εγείρας] (1891), Def'a 2 [2η φορά], Επιμέλεια: Hayri, Manastir Vilayet Matbaası [Μοναστήρι Τυπογραφείο Βιλαετίου], 248 σ., Millet Kütüphanesi, αρ. 516. 5. Salname-i Vilayet-i Manastir [Επετηρίδα Βιλαετίου Μοναστηρίου], 1310 Hicrî senesi [1310 εγείρας] (1892), Def'a 3 [3η φορά], Manastir Vilayet Matbaası [Μοναστήρι Τυπογραφείο Βιλαετίου], 422 σ., Millet Kütüphanesi, αρ. 517. 6. Manastir Vilayetine mahsus Salname [Επετηρίδα για το Βιλαέτι Μοναστηρίου], 1311 Hicrî senesi [1311 εγείρας] (1893), Def'a 4 [4η φορά], Επιμέλεια: Ahmed Kadri Hacı, Manastir Vilayet Matbaası [Μοναστήρι Τυπογραφείο Βιλαετίου], 367 σ., Millet Kütüphanesi, αρ. 518. 7. Manastir Vilayetine mahsus Salname [Επετηρίδα για το Βιλαέτι Μοναστηρίου], 1312 Hicrî senesi [1312 εγείρας] (1894), Def'a 5 [5η φορά], Επιμέλεια: Ahmed Kadri Hacı, Manastir Vilayet Matbaası [Μοναστήρι Τυπογραφείο Βιλαετίου], 419 σ., Millet Kütüphanesi, αρ. 519. 8. Manastir Vilayetine mahsus Salname [Επετηρίδα για το Βιλαέτι Μοναστηρίου], 1313 Hicrî senesi [1313 εγείρας] (1895), Def'a 6 [6η φορά], Επιμέλεια: Ahmed Kadri Hacı, Manastir Vilayet Matbaası [Μοναστήρι Τυπογραφείο Βιλαετίου], 236 σ., Millet Kütüphanesi, αρ. 520. 9. Manastir Vilayetine mahsus Salname [Επετηρίδα για το Βιλαέτι Μοναστηρίου], 1314 Hicrî senesi [1314 εγείρας] (1896), Def'a 7 [7η φορά], Επιμέλεια: Ahmed Kadri Hacı, Manastir Vilayet Matbaası [Μοναστήρι Τυπογραφείο Βιλαετίου], 245 σ., Millet Kütüphanesi, αρ. 521. Βλ. Osmanlı Yıllıkları [Οθωμανικές Επετηρίδες], Επιμέλεια: Hasan Duman, İstanbul 1982, σ. 74-75. Για τις οθωμανικές επετηρίδες γενικότερα βλ. Α. Ιορδάνογλου, «Η

Το Μοναστήρι καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς το 784 εγείρας (1382) από το βεϊλέρβεη της Ρούμελης Τιμουρτάς βέη, επί σουλτάνου Μουράτ Α΄. [S= Salname, 1308 (1891), σ. 37]. Στα τέλη του περασμένου αιώνα τα όρια του βιλαετίου Μοναστηρίου ήταν τα εξής: Βόρεια συνόρευε με μικρό τμήμα των βιλαετιών Κοσόβου και Σκόδρας· ανατολικά με τα βιλαέτια Κοσόβου και Θεσσαλονίκης· νότια με το βιλαέτι Θεσσαλονίκης και την Ελλάδα· δυτικά με τα βιλαέτια Ιωαννίνων και Σκόδρας [S 1305 (1888), σ. 284] (βλ. εδώ χάρτη του Βιλαετίου Μοναστηρίου σ. 328-329).

Αρχικά, από την άποψη της διοικητικής διαίρεσης, το βιλαέτι που μας ενδιαφέρει περιλάμβανε τα σαντζάκια Μοναστηρίου, Πρεσρένης, Σκοπίων, Σκόδρας και Δεβρών. Καζάδες του σαντζακίου Μοναστηρίου ήταν τότε οι εξής: Μοναστηρίου, Κορυτσάς, Αχρίδος, Περγλεπέ, Καστοριάς, Φλώρινας, Κοζάνης, Σερβίων, Ανασελίτσης, Κιρτσόβου, Στάρβας, Κολωνίας και Τζουμαάς [S 1292 (1875), σ. 97 και S 1293 (1876), σ. 92].

Στα αμέσως επόμενα έτη, τα σαντζάκια Πρεσρένης και Σκοπίων υπήχθησαν στο βιλαέτι Κοσόβου. Ας σημειωθεί ότι τα δύο αυτά σαντζάκια περιλαμβάνονται στην πρώτη επετηρίδα του βιλαετίου Κοσόβου του 1296 εγείρας (1879). Όσον αφορά το άλλο σαντζάκι, της Σκόδρας, αυτό αποτέλεσε ιδιαίτερο βιλαέτι το 1299 εγείρας (1882), όπως προκύπτει από την πρώτη ομώνυμη επετηρίδα.

Μετά την απόσπαση από το βιλαέτι Μοναστηρίου των τριών πιο πάνω σαντζακίων, το κενό που δημιουργήθηκε καλύφθηκε με την προσθήκη δύο νέων σαντζακίων, της Κορυτσάς και του Ελβασάν. [S 1305 (1888), σ. 295]. Το σαντζάκι Κορυτσάς περιλάμβανε τους καζάδες Κορυτσάς, Καστοριάς, Κολωνίας και Στάρβας [S 1305 (1888) σ. 318], καζάδες που προηγούμενα υπάγονταν στο σαντζάκι Μοναστηρίου. Το σαντζάκι Ελβασάν είχε συσταθεί κατά την ίδια χρονική περίοδο, το 1304 (1887) χάρη στην ίδρυση του καζά Γραμψίου το 1303 (1886) και την απόσπαση από το βιλαέτι Σκόδρας του καζά Πεκλίνης [S 1305 (1888), σ. 338]. Να σημειωθεί ακόμη και το ότι στη διάρκεια της σύνταξης της επετηρίδας του 1305 ιδρύθηκε το σαντζάκι Σερβίων για να αποτελέσει τμήμα του βιλαετίου Μοναστηρίου. Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος που στην αναφερόμενη επετηρίδα παρατίθεται μόνο ο συνολικός πληθυσμός του νεοσύστατου σαντζακίου [S 1305 (1888), σ. 284]. Στις επόμενες επετηρίδες σημειώνεται ότι το σαντζάκι Σερβίων περιλάμβανε τους καζάδες Σερβίων, Κοζάνης, Ανασελίτσης και Τζουμαάς, που ανήκαν προηγούμενα στο σαντζάκι Μοναστηρίου, προστιθεμένων σ' αυτούς και των καζάδων Ελασσόνας και Γρεβενών [S 1308 (1891), σ. 108].

Ήδη, κατά την τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα, με τις σημειούμενες ανακατατάξεις διοικητικά, το βιλαέτι Μοναστηρίου παρουσίαζε την παρακάτω εικόνα:

1. Σαντζάκι Μοναστηρίου: Καζάδες Μοναστηρίου, Περγλεπέ, Αχρίδος, Κιρτσόβου, Φλώρινας.

2. Σαντζάκι Σεργίων: Καζάδες Σεργίων, Κοζάνης, Δζουμαάς, Ανασελίτσης, Ελασσόνας, Γρεβενών.

3. Σαντζάκι Κορυτσάς: Καζάδες Κορυτσάς, Καστοριάς, Κολωνίας, Στάρβας.

4. Σαντζάκι Δεβρών: Καζάδες Δέβρε-ι μπαλά (΄Ανω Δεβρών), Δέβρε-ι ζηρ (Κάτω Δεβρών), Ραχχάλάρ, Ματίου.

5. Σαντζάκι Ελβασάν: Καζάδες Ελβασάν, Γραμσιού, Πεκλίνης. [S 1308 (1891), σ. 37 και S 1310 (1891), σ. 168 και S 1312 (1894), σ. 292]. Σε όλους αυτούς τους καζάδες υπάγονταν 25 ναχιγιέ [S 1310 (1892), σ. 169] και εκατοντάδες χωριά [S 1308 (1891), σ. 214-239].

Ο καϊμακάμης («kaymakam» = υποδιοικητής) ήταν ο ανώτατος υπάλληλος του καζά. Προήδρευε στο «Meclis-i Idare-i Kaza» (διοικητικό συμβούλιο), το οποίο αποτελούνταν από μέλη τακτικά και αιρετά. Τα τακτικά μέλη ήταν ο ναϊπς (naib = τοποτηρητής), ο μουφτής (müftü = νομοδιδάσκαλος), ο μητροπολίτης ή ο αντιπρόσωπός του και ο γραμματέας αλληλογραφίας, ενώ τα αιρετά μέλη προέρχονταν από τους προκρίτους της μουσουλμανικής και χριστιανικής κοινωνίας. Ο ναϊπς είχε και τη θέση του προέδρου στο Πρωτοδικείο, που αποτελούνταν από πέντε μέλη, χριστιανούς και μουσουλμάνους. Σε κάθε καζά υπήρχαν διοικητικά γραφεία ληξιαρχείου, κτηματολογίου, αστυνομίας, εκπαίδευσης, δημόσιων χρεών, τηλεγραφείου και ταχυδρομείου, παράρτημα αγροτικής τράπεζας και δημοτικό συμβούλιο οκταμελές, στο οποίο συμμετείχαν και χριστιανοί.

Ανώτατος διοικητικός υπάλληλος του ναχιγιέ ήταν ο μουδίζης (müdir = διοικητής), ο οποίος προήδρευε στο διοικητικό συμβούλιο. Τη σύνθεσή του αποτελούσαν επίσης μέλη τακτικά και αιρετά. Υπήρχαν και στο ναχιγιέ γραφεία τηλεγραφείου και ταχυδρομείου, αστυνομίας, δημοτικό συμβούλιο, με δημάρχους πολλές φορές χριστιανούς. Στις εποτηρίδες παρατίθενται τα ονόματα όλων των διοικητικών υπαλλήλων από τον ανώτερο που ήταν ο βαλής ως τον κατώτερο κλητήρα.

Οι εποτηρίδες των ετών εγείρας 1292 (1875) και 1293 (1876) παραθέτουν κατά καζά τον πληθυσμό των χριστιανών, των μουσουλμάνων, των Εβραίων και των Κημπτί (Αθιγγάνων) στα σαντζάκια Μοναστηρίου, Δεβρών, Πρεσρένης, Σκόδρας και Σκοπίων. Στο σαντζάκι Μοναστηρίου αναφέρονται 167.013 κάτοικοι, από τους οποίους οι 117.177 (70%) ήταν χριστιανοί, οι 44.851 (27%) μουσουλμάνοι, οι 3.460 (2%) Αθίγγανοι και οι 1.525 (1%)

Εβραίοι. Οι χριστιανοί πλειοψηφούσαν έναντι των μουσουλμάνων σε όλους τους καζάδες του σαντζακίου Μοναστηρίου, εκτός από τον καζά Κοζάνης, όπου οι μουσουλμάνοι ανερχόμενοι σε 14.140 έναντι 7.450 χριστιανών κατείχαν το 65% του συνολικού πληθυσμού του καζά (21.852). Εβραίοι υπήρχαν μόνο στους καζάδες Μοναστηρίου και Καστοριάς, 916 και 613 άτομα αντίστοιχα. Στο σαντζάκι Δεβρών οι μουσουλμάνοι ανέρχονταν σε 71.721 κατοίκους (86%), οι χριστιανοί σε 11.168 (13,5%) και οι Αθίγγανοι σε 456 (0,5%) [S 1292 (1875), σ. 98. Πβλ. S 1293 (1876), σ. 92].

Εθνολογικά, όπως προκύπτει από τις επόμενες επετηρίδες, ο πληθυσμός του βιλαετίου Μοναστηρίου αποτελούνταν από μουσουλμάνους, από Βλάχους («Ulah») και Έλληνες («Rum»), από Αρμένιους («Ermeni»), από Βουλγάρους («Bulgar»), από Εβραίους («Yahudi»), από προτεστάντες («Protestan»), από Λατίνους («Latin») και από ξένους υπηκόους ή αμφιβόλου υπηκοότητας (tebaa-i esnebiyye ve tabiiyyeti meskuk bulunan). Μακεδονικό έθνος δεν αναφέρεται, όχι μόνο στις επετηρίδες του βιλαετίου Μοναστηρίου, άλλ' ούτε και στις επετηρίδες των βιλαετίων Κοσόβου² και Θεσσαλονίκης. Ένα άλλο στοιχείο που προκύπτει από τη μελέτη των επετηρίδων των τριών βιλαετίων είναι ότι δεν προσδιορίζεται η εθνολογική σύνθεση του μουσουλμανικού πληθυσμού, ίσως επειδή οι Τούρκοι αποτελούσαν μειοψηφία έναντι των Αλβανών. Πάντως, στα σαντζάκια Δεβρών, Ελβασάν και Κορυτσάς το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού είχε αλβανική καταγωγή [S 1310 (1892), σ. 169].

Από στατιστική του γενικού πληθυσμού του βιλαετίου, που περιλαμβάνεται στην επετηρίδα του 1305 (1888), προκύπτει ότι ο συνολικός πληθυσμός ανερχόταν σε 582.246 άτομα και μαζί με το σαντζάκι Σερβίων 763.886 [S 1305 (1888), σ. 284]. Από τους 582.246 κατοίκους οι 320.371 (55%) ήταν μουσουλμάνοι, οι 162.340 (27,8%) Βούλγαροι, οι 94.376 (16,2%) Βλάχοι και Έλληνες μαζί (Παρ., Πίν. 1).

Οι μουσουλμάνοι πλειοψηφούσαν σε όλους τους καζάδες του βιλαετίου έναντι των άλλων εθνοτήτων, εκτός από τους καζάδες Φλώρινας και Καστοριάς. Οι Βούλγαροι, συγκρινόμενοι πληθυσμιακά με τους Έλληνες-Βλάχους, υπερίσχυαν στους καζάδες Μοναστηρίου [36.494 (29%) έναντι 33.077 (26%)], Περγεπέ [27.793 (47%) έναντι 1.248 (2%)], Αχρίδος [14.269 (30%) έναντι 3.049 (7%)], Κιρτσόβου [12.879 (47%) έναντι 64 (0,2%)] και Καστοριάς [35.588 (58%) έναντι 6.421 (11%)].

Οι Βλάχοι και οι Έλληνες μαζί ήταν περισσότεροι από τους Βουλγάρους στους καζάδες Φλώρινας [20.662 (47%) έναντι 3.354 (8%)] και Κορυτσάς [24.975 (36%) έναντι 2.134 (3%)]. Να σημειωθεί ότι στους καζάδες

2. Α. Ιορδάνογλου, «Η επετηρίδα του βιλαετίου Κοσόβου», ό.π., σ. 37-73.

Στάθρας και Κολωνίας δεν αναφέρονται Βούλγαροι και ο πληθυσμός των Βλάχων και των Ελλήνων ανερχόταν σε 3.028 (10,4%) του συνολικού πληθυσμού του καζά και σε 5.814 (33,5%) αντίστοιχα. Επίσης, στο σαντζάκι Δεβρών δεν αναφέρονται Βλάχοι και Έλληνες, παρὰ μόνο μουσουλμάνοι [50.870 (81%)] και Βούλγαροι [11.822 (19%)]. Αντίθετα, μουσουλμάνοι [25.740 (96%)] και Έλληνες [1.034 (4%)] κατοικούσαν στο σαντζάκι Ελβασάν [S 1305 (1888), σ. 390-399].

Σε άλλη στατιστική του γενικού πληθυσμού του βιλαετίου Μοναστηρίου, που παρατίθεται στην επετηρίδα του έτους 1308 εγείρας (1891), αναφέρονται 838.384 άτομα κατά εθνότητες και σαντζάκια. Αν θυμηθούμε ότι κατά την προηγούμενη επετηρίδα, περιλαμβανομένου και του σαντζακίου των Σερβίων, ο πληθυσμός του βιλαετίου ήταν 763.886, έχουμε μία αύξηση της τάξης 9%. Από τους 838.384 κατοίκους οι 383.022 (45,6%) ήταν μουσουλμάνοι, οι 225.234 (26,86%) Έλληνες και Βλάχοι και οι 224.999 (26,83%) Βούλγαροι. (Παρ., Πίν. 2).

Η αύξηση του μουσουλμανικού πληθυσμού, μερικώς, μπορεί να αποδοθεί και στο γεγονός ότι μετά το «*mesele-i zaille*» (ζήτημα απώλειας), που πιθανότατα εξυπονοείται η απώλεια για τους Οθωμανούς της ανατολικής Ρωμυλίας, εγκαταστάθηκαν στο Μοναστήρι αρκετοί πρόσφυγες προερχόμενοι από τα μέρη της Βουλγαρίας και της Σερβίας. Το 1304 εγείρας (1887) με τη φροντίδα του πρώην βαλή του βιλαετίου Μοναστηρίου Χαλίλ Ριφάτ πασά³ και την οικονομική βοήθεια ευπόρων μουσουλμάνων, οι πιο δυστυχημένοι από τους πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στις 174 νεόκτιστες οικίες στα δυτικά της καμόπολης Μοναστηρίου, στην τοποθεσία Χανλάρ Ονού ('Εμπροσθεν των Χανίων), όπου η νέα συνοικία ονομάστηκε Χαμιδιέ. Οι υπόλοιποι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν από μέρους του βαλή Μοναστηρίου Φαϊκ πασά⁴, διάδοχο του Χαλίλ Ριφάτ πασά, στις 150 οικίες που κατασκευάστηκαν στην ίδια περιοχή, αλλά και σε άλλες περιφέρειες [S 1308 (1891), σ. 40].

Η αύξηση του ελληνικού και του βλάχικου πληθυσμού από 16,2% σε 26,8% οφείλεται και στην προσάρτηση του σαντζακίου των Σερβίων, όπου κατοικούσαν 113.840 (58%) Έλληνες και Βλάχοι έναντι 5.581 (2,8%) Βουλ-

3. «Ούτος διατελών εις φιλικωτάτας μετά του Αποστ. Μαργαρίτου σχέσεις, παρ' ου ίσως εδωροδοκήθη, έλαβε την απόφασιν να κατατρέξη τους Έλληνας του Μοναστηρίου πατάσων αμειλίκτως την όλην πνευματικήν των δράσιν, με τρομοκρατίσεις, φυλακίσεις πολιτών, διδασκάλων και άλλα διάφορα πειστικά μέσα μεταχειριζόμενος». Π. Γ. Τσάλλης, *Το δοξασμένο Μοναστήρι*, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 43.

4. «... διακρινόμενος διά την άκραν φιλοχρηματίαν και ρουφετολογίαν του, εφ' ο και Μπαξίς πασάς είχεν επονομασθή υπό του εν Μοναστηρίω Άγγλου προξένου. Και ούτος ευνέχισε μεν κατ' αρχάς την ανθελληνικήν πολιτικήν του προκατόχου του, αλλά μετ' ου πολύ, ιδών ότι δεν έβγαιναν και μεγάλα πράγματα από τας υποθέσεις αυτάς, μας άφησεν ησύχους». Π. Γ. Τσάλλης, ό.π., σ. 51.

γάρων [S 1308 (1891), σ. 240]. Κατά την επετηρίδα του 1308 (1891) στο Μοναστήρι υπήρχαν 31.347 κάτοικοι και στα 135 χωριά που περιλάμβανε 58.638, ήτοι συνολικά 89.985 άτομα. Από αυτούς οι 24.713 (27,5%) ήταν μουσουλμάνοι, οι 30.026 (33,3%) Έλληνες και Βλάχοι, οι 30.891 (34,3%) Βούλγαροι.

Ο καζάς Μοναστηρίου είχε τέσσερις ναχιγιέδες (δήμους, κοινότητες): Τιμούρχιασαρ (Σιδηροκάστρου), Κρουσόβου, Ρέσνας και Πρέσπας. Στον πρώτο ναχιγιέ υπήρχαν 394 κάτοικοι και στα 34 χωριά του 11.364, ήτοι συνολικά 11.758 άτομα. Από αυτούς 628 (5,3%) ήταν μουσουλμάνοι και 11.130 (94,6%) Βούλγαροι. Στο δεύτερο ναχιγιέ αναφέρονται 9.724 κάτοικοι και στα εννιά χωριά του 1.559, ήτοι συνολικά 11.283 άτομα. Εθνολογικά, η πληθυσμιακή σύνθεση του ναχιγιέ αποτελούνταν από 140 (1,2%) μουσουλμάνους, από 5.305 (47%) Έλληνες και Βλάχους και από 5.838 (51,7%) Βουλγάρους. Στον τρίτο ναχιγιέ υπήρχαν 4.384 κάτοικοι και στα 32 χωριά του 11.432, ήτοι συνολικά 15.816 άτομα. Από αυτούς οι 3.261 (20,6%) ήταν μουσουλμάνοι, οι 3.708 (23,4%) Έλληνες και Βλάχοι και οι 8.847 (56%) Βούλγαροι. Στον τέταρτο και τελευταίο ναχιγιέ του καζά Μοναστηρίου κατοικούσαν 380 άτομα και στα 29 χωριά του 8.201, ήτοι συνολικά 8.581, από τους οποίους 1.765 (20,5%) ήταν μουσουλμάνοι, οι 2.038 (23,7%) Έλληνες και 4.778 (55,6%) Βούλγαροι [S 1308 (1891), σ. 37].

Κατά όμοιο τρόπο παρατίθενται τα πληθυσμιακά στοιχεία και για τους υπόλοιπους καζάδες του βιλαετίου Μοναστηρίου [Παρ., Πίν., 3]⁵. Να σημει-

5. Στον πίνακα 3, που αφορά το γενικό πληθυσμό του βιλαετίου, είναι απαραίτητο να γίνουν οι παρακάτω διευκρινίσεις: Πρωτεύουσα του ναχιγιέ Πρεσπών ήταν το χωριό Νακούλιτς, κατά συνέπεια τα πληθυσμιακά στοιχεία για την πρωτεύουσα του ναχιγιέ αφορούν το Νακούλιτς και όχι τις Πρέσπες (σ. 52). Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για τους ναχιγιέδες Μοριχόβου, του οποίου πρωτεύουσα ήταν το χωριό Βιτούλιτσε (σ. 69), Ρόντνικ ή Ρούντνικ με πρωτεύουσα το χωριό Σούρβιτς (σ. 76), Ντεμπετρεζά με πρωτεύουσα το χωριό Ιζντάκλαβα (σ. 91), Κολωνίας με πρωτεύουσα το χωριό Χερέσκα (σ. 178), Στάρβας με πρωτεύουσα την καμώπολη Μπογκράντιτς (σ. 183), Δεβρέ-ι ζηρ με πρωτεύουσα το χωριό Πεσκ Πόγια, Ρακαλάρ με πρωτεύουσα το χωριό Ζιρνάνιτσα και του Ματίου με πρωτεύουσα το χωριό Μπουργκάγιετ (σσ. 194, 195 και 197). Στους 12.425 κατοίκους του καζά Σερβίων πρέπει να προστεθούν και οι χριστιανοί Αθίγγανοι (σ. 108). Για τους κατοίκους των ναχιγιέ Λεβαδιού και Διοσκάτης υπάρχει η ένδειξη «χριστιανοί», ενώ του Ντομνίκ 189 μουσουλμάνοι και 596 χριστιανοί (σ. 124). Δεν υπάρχει κανένας προσδιορισμός για τους 1.045 κατοίκους του ναχιγιέ Βέντσε (σ. 130). Στον πληθυσμό του καζά της Κορυτσάς περιλαμβάνονται και οι κάτοικοι του ναχιγιέ Οπάρεως (σ. 158), του καζά Καστοριάς και οι κάτοικοι των ναχιγιέ Κλεισούρας και Βουρβουτσό (σ. 170), των 74 χωριών του καζά της Στάρβας και ο πληθυσμός του ναχιγιέ Γκέβργες (σ. 183), του καζά Ελβασάν και οι κάτοικοι των ναχιγιέ Τορεμνίκια και Σμπιτ (σ. 204). Τα στοιχεία που δίνονται για το σαντζάκι Ελβασάν και τον καζά Δεβρέ-ι μπαλά αφορούν αποκλειστικά τον ανδρικό πληθυσμό (σσ. 190 και 204). Δεν μπόρεσε να γίνει απογραφή πληθυσμού στην περιοχή Μαλεσί, όπου ζούσαν 50.000 περίπου μουσουλμάνοι (σ. 190 και 204). Για τη διοικητική διαίρεση και τα πληθυσμιακά στοιχεία του βιλαετίου Μοναστηρίου βλ. και Κ. Βακαλόπουλος, «Πολιτική, κοινωνική και οικονομική δομή του πασαλίκιου Μοναστηρίου στα μέσα του 19ου

ωθεί ότι τα ίδια σχεδόν στοιχεία περιλαμβάνει και η επετηρίδα του ετους εγείρας 1310 [1892], σ. 169, ενώ η άλλη του 1312 [1894], σ. 292 σημειώνει τον πληθυσμό των καζάδων κατά άρρεν και θήλυ⁶.

Στο Μοναστήρι είχαν προξενεία η Ελλάδα, με πρόξενο τον Κωνσταντίνου Πανουριά⁷ και διερμηνέα τον Αβραάμ Μισραχί⁸, καθώς επίσης και η Αγγλία, η Ρωσία και η Αυστροουγγαρία. Η Ελλάδα διατηρούσε προξενείο και στην Ελασσόνα με πρόξενο τον Παπαδόπουλο [S 1305 (1888), σ. 164]. Την ίδια χρονική περίοδο δημοτικός γιατρός στο Μοναστήρι ήταν ο Γιώργη(ς) Αποστολίδη(ς)⁹· άλλοι γιατροί ο Βαφειάδης(ς)⁹, ο Επαμεινώνδας(ς) Δημήτρης, γιατροί και χειρουργοί ο Μικέλλο, ο Μιχάλη(ς), χειρουργοί ο Γιούνης (Κωστής Γιούλης)¹⁰, ο Χρηστάκης(ς), ο Πέτρος, ο Λαζάρ Γιάννη(ς) και ο Νικολάκη(ς)⁹· φαρμακοποιοί ο Μιχαλάκης(ς) Νίτα, ο Αριστοτέλης(ς), ο Λεωνίδα(ς), ο Κόντσο και ο Βαγγέλ(ης) [S 1305 (1888), σ. 164]. Στα αμέσως επόμενα έτη τη θέση του δημοτικού γιατρού κατέλαβε ο Σακίρ. Εκτός από τους πιο πάνω γιατρούς συναντούμε και τους Ματσάλη¹¹, Ανκέλε (Άγγελος)⁹ Ρούμπε, (Χερτούρα ή Χερτόρα), Καραβίμπε, Τσανκηρή, Μεκελέσκο, Χρήστοβιτς, Εζντέρ,

αίωνα», *Μακεδονικά* 21 (1981) 171 και εξής.

6. Μοναστηρίου: άνδρες (Α) 21.193, γυναίκες (Γ) 68.315=139.508. Περίεπε: Α 32.767, Γ 30.391=63.158. Αχρίδος: Α 28.242, Γ 27.825=56.067. Κιρτσόβου: Α 18.867, Γ 18.037=36.904. Φλώρινας: Α 26.028, Γ 23.108=49.136. Σερβίων: Α 9.000, Γ 7.300=16.300. Ελασσόνας: Α 11.924, Γ 10.929=22.853. Γρεβενών: Α 17.878, Γ 16.157=34.035. Δζουμάς: Α 23.102, Γ 20.747=43.849. Ανασελίτης: Α 18.389, Γ 16.114=34.503. Κοζάνης: Α 12.262, Γ 11.901=24.163. Τα στοιχεία για τα σαντζάκια Κορυτσάς, Ελβασάν και Δεβρλόν αφορούν τον ανδρικό πληθυσμό. Σαντζάκι Κορυτσάς: Καζάς Κορυτσάς 65.227, Καστοριάς 62.848, Κολωνίας 15.704, Στάμβας 25.285. Σαντζάκι Ελβασάν: Καζάς Ελβασάν 7.067, Πεκλίνης 15.423, Γραμψίου 7.025, ναχιγιέ Τσερμένικας 2.174, ναχιγιέ Σμπατ 926. Σαντζάκι Δεβρλόν: Δέβρε-ι μπατά 19.697, Δέβρε-ι ζηρ 5.130, Ρακαλάρ 10.198, Ματίου 5.335.

7. «Μετατεθέντος δε εν τω μεταξύ του προξένου Γ. Δοκού, διάδοχός του εστάλη ο Κωνστ. Πανουριάς, ακούραστος και αυτός εργάτης της πατρίδος ... Μετά την υπό του στρατοδικείου όμως αποκάλυψιν της συνεργασίας αυτού μετά πολιτών οθωμανών υπηκόων, ανεφύη διπλωματικών ζήτημα μεταξύ Πύλης και Ελλ. Κυβερνήσεως». Π. Γ. Τσάλλης, ό.π., σσ. 34 και 50.

8. Ν. Χ. Γεωργιάδης, *Όσα έγραψα στο Μοναστήρι 1903-1904*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 39.

9. «Ο Χαλήλ Ριφάτ πασάς ... συλλαμβάνει και φυλακίζει κατόπιν κατ' οίκον ερευνών τον Δημήτρ. Βαφειάδη ιατρόν ... Δι' όλους τούτους κατηγορία ήτο ότι ήσαν δήθεν αρχηγοί επαναστατικού κινήματος με σκοπόν προσαρτήσεως της Μακεδονίας εις την Ελλάδα ... Σημειώθουν ότι ο εκ των ως άνω καταδικωθέντων ιατρός Δ. Βαφειάδης ήτο ο νεώτερος αδελφός του Αναστασίου Βαφειάδου, ο οποίος κατά το έτος 1866, εν Αθήναις ευρισκόμενος, εσχημάτισεν εθελοντικών σώμα και θεθείς επί κεφαλής αυτού, μετέβη να πολεμήσει εις Κρήτην». Π. Γ. Τσάλλης, ό.π., σσ. 44 και 48. Στη σελίδα 45 υπάρχει η προσωπογραφία του Δ. Βαφειάδη.

10. S 1308 (1891), σ. 24.

11. «... μεγάλως ειργάσθη διά την έναρξιν του ενόπλου αγώνος και ο έγκριτος συμπολίτης και μέγας πατριώτης αείμνηστος Κωνσταντίνος Ματσάλης ήτο, εις διαρκή επί τούτω επικοινωνίαν μετά του ελληνικού προξενείου ευρισκόμενος και συχνήν μετά του Στεφ. Δραγούμη αλληλογραφίαν ανταλλάσων. Έλαβε μέρος εν μεγάλω κύκλω και επί σειράν ετών και εις την διοίκησιν των κοινοτικών μας πραγμάτων». Π. Γ. Τσάλλης, ό.π., σ. 75. Στη σελίδα 45 υπάρχει η προσωπογραφία του.

και φαρμακοποιούς τον Δημήτρη Ντέλα, τον Μπουσούλα και τον Δημήτρη [S 1308 (1891), σ. 24].

Το Μοναστήρι είχε 5.394 χανέ (οικία), με εκκλησίες —δύο των Βουλγάρων και από μία των Ελλήνων, των ρωμαιοκαθολικών και των προτεσταντών— 24 τζαμιά, 5 τεκέδες —δύο των ραφαήδων και από έναν των μπεκτασήδων, των καδιρήδων και των νασχημπεντήδων— 9 συναγωγές, 2.484 καταστήματα, 14 χάνια, 8 φαρμακεία κλπ., ενώ στα 135 χωριά του 9.574 χανέ, 146 χάνια, 66 τζαμιά, 145 εκκλησίες, καθώς επίσης περιλαμβανομένης και της πόλης του Μοναστηρίου, 17.575 αμπέλια, 257 μύλους κλπ. [S 1308 (1891), σ. 38]. Στοιχεία παρόμοια για όλους τους καζάδες του βιλαετίου περιέχονται στην ίδια επετηρίδα του 1308 (Παρ., Κατάλογος κτισμάτων και γαιών).

Στο Μοναστήρι τα μουσουλμανικά σχολεία βρίσκονταν υπό την εποπτεία της «Maarif İdaresi» (Διεύθυνση Παιδείας) και του «Meclis-i Maarif» (Συμβούλιο Παιδείας). Δεν προκύπτει από την έρευνα, αν τα δύο αυτά σώματα επόπτευαν και τα μουσουλμανικά σχολεία των υπόλοιπων καζάδων. Η Διεύθυνση Παιδείας αποτελούνταν από τρία μέλη: το διευθυντή, ο οποίος είχε το βαθμό του «μολλά Αδριανουπόλεως»¹², ένα λογιστή και ένα γραμματέα. Ο αναφερόμενος διευθυντής εκτελούσε καθήκοντα προέδρου και στο Συμβούλιο Παιδείας. Τα υπόλοιπα μέλη του Συμβουλίου ήταν ο αρχιγραμματέας, ο διευθυντής του «Mekteb-i İdadi» (γυμνασίου), ένας καθηγητής από την ίδια σχολή και δύο στρατιωτικοί με το βαθμό του «yüzbası» (λοχαγού) ο ένας και του «mülazım» (υπολοχαγού) ο άλλος.

Το μουσουλμανικό γυμνάσιο μετατράπηκε σε νυκτερινή σχολή τον Φεβρουάριο του 1304 (1887). Επτά από τους δεκατέσσερις καθηγητές του ήταν στρατιωτικοί. Στις τέσσερις τάξεις του είχε 38 μαθητές, από τους οποίους οι πέντε ήταν χριστιανοί και ο ένας Εβραίος.

	Μουσουλμάνοι	Χριστιανοί	Αρμένιοι	Εβραίοι	Άρθροισμα
Νυκτερινοί	20	4	1		25
Πρωινοί	11	1		1	13
	31	5	1	1	38

Το εβδομαδιαίο πρόγραμμα περιλάμβανε μαθήματα οθωμανικής γλώσσας, αραβικής, περσικής, γαλλικής κλπ. (Παρ., Πίν 4). Εκτός από το γυμνάσιο, οι μουσουλμάνοι είχαν στο Μοναστήρι και δύο «Mekteb-i Rüşdiye»

12. Edirne payesi mücerredî: «Βαθμός (Μολλά) Αδριανουπόλεως. Ψίλος βαθμός, ήτοι κατώτερος βαθμός των ουλεμάρων». Ι. Χλωρός, *Λεξικόν Τουρκο-ελληνικόν*, τόμ. 1, Εν Κωνσταντινουπόλει 1899, σ. 420.

(αστική σχολή), που λειτουργούσαν το ένα ως αρρεναγωγείο με 100 μαθητές και το άλλο ως παρθεναγωγείο με 26 μαθήτριες, καθώς επίσης και 13 «Me-kteb-i İbtidai» (προκαταρκτική σχολή) μαζί και «Sibyan» (νηπιαγωγείο), με 792 μαθητές και 613 μαθήτριες.

Οι μη μουσουλμάνοι συντηρούσαν στο Μοναστήρι πέντε γυμνάσια, από τα οποία τα τρία ήταν αρρεναγωγεία με 290 συνολικά μαθητές και τα δύο παρθεναγωγεία με 280 μαθήτριες. Επίσης, υπήρχαν πέντε αστικές σχολές, τα τέσσερα για αγόρια και το ένα για κορίτσια, με 530 μαθητές και 35 μαθήτριες. Να σημειωθεί ότι προκαταρκτικές σχολές λειτουργούσαν σε όλες σχεδόν τις πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά του βιλαετίου [S 1305 (1888), σ. 153-159]. (Παρ., Πίν. 5, 6 και 7).

Κύρια ασχολία των κατοίκων του βιλαετίου ήταν η γεωργία. Ιδιαίτερα τα αμπέλια είχαν μεγάλη φήμη, ποιοτικά και ποσοτικά, σε ολόκληρη την επικράτεια του Οθωμανικού κράτους. Η καλλιέργεια της γης γινόταν κατά το παλιό σύστημα, πράγμα το οποίο περιορίζει την παραγωγή. Κάποια ανάπτυξη σημειώθηκε στο βιομηχανικό τομέα με την ίδρυση δύο εργοστασίων, το ένα γαϊτανιού από τον Ανέστη Εφένδη, έμπορο της πόλης Μοναστηρίου, και το άλλο σαπυνοποιίας από τον (Βλαντίκα) Εφένδη από το Κρούσοβο. Το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο του βιλαετίου γινόταν διά της αμαξοστοιχίας, αλλά και με ιππήλατες άμαξες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Μαστρούλαϊκ Νφους - Εθνομιαστανί				Μαστρούλαϊκ Νφους - Εθνομιαστανί			
Ανθ		Ζκωρ		Μκων		Αμάλ	Σύνολο
Μαζι	Μαζι	Μαζι	Μαζι	Μαζι	Μαζι		
1304	117049	1991	199027	3290	317076	320271	Ισλαμ
361	43169	971	49880	1322	93004	94376	Αβλαχ Ρομ
0	12	0	14	0	26	26	Αρμνί
130	79900	302	92003	437	161903	162340	Βλγάρ
3	2499	14	2032	17	0031	0048	Εβρ
0	16	0	18	0	34	34	Ρωτσαν
3	0	1	0	4	0	0	Λατίν
8	10	8	16	16	31	47	Μεταβ. Εθνομιαστανί
1814	233170	3277	343490	0091	077100	082246	Μκων

240

Νφους Εθνομιαστανί

Μαστρούλαϊκ Νφους - Εθνομιαστανί

Μαζι	Μαζι	Μαζι	Μαζι	Μαζι	Μαζι	Μαζι
Ισλαμ	00684	78843	74489	71063	87443	383022
Ρομ	870	0400	33971	113840	71102	220434
Αβλαχ						
Βλγάρ	0	0037	00140	0081	163737	224999
Αρμνί	0	0	0	0	26	26
Ρωτσαν	0	0	0	0	34	34
Εβρ	0	0	774	0	4264	0038
Μεταβ.	0	0	0	0	0	0
Λατίν	0	0	0	0	31	31
Μκων	06004	99780	109379	190984	322677	838384

Πίνακας 1-2. Στατιστική γενικού πληθυσμού του Βιλαετίου Μοναστηρίου [S 1305 (1888), σ. 384-385] και S 1308 (1891), σ. 240.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΟΥ ΒΙΛΑΕΤΙΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ [S 1305 (1888), σ. 384-385] και [S 1308 (1891), σ. 240]

Πίνακας 1
Στατιστική γενικού πληθυσμού του Βιλαετίου Μοναστηρίου

	Αθροισμα	Ανδρες		Γυναίκες	
		Γηγενείς	Ξένοι	Γηγενείς	Ξένοι
Όνομα Κοιτότητας	Αθροισμα	Γηγενείς	Ξένοι	Γηγενείς	Ξένοι
Μουσουλμάνοι	320.371	317.076	3295	199.527	117.549
Βλάχοι-Έλληνες	94.376	93.054	1.322	49.885	43.169
Αρμένιοι	26	26		14	12
Βούλγαροι	162.340	161.903	437	92.003	69.900
Εβραίοι	5.048	5.031	17	2.532	2.499
Προτεστάντες	34	34		18	16
Λατίνοι	4		4		3
Ξένοι υπήκοοι	47	31	16	16	15
Αθροισμα	582.246	577.155	5.091	343.995	23.316
					1.814

Πίνακας 2
Στατιστική γενικού πληθυσμού του Βιλαετίου Μοναστηρίου

	Μοναστηρίου	Σερβίων	Κορυτσάς	Δεβρών	Ελβασάν	Άθροισμα
Μουσουλμάνοι	87.443	76.563	74.489	78.843	55.684	383.022
Έλληνες-Βλάχοι	71.153	113.840	33.971	5.400	870	225.234
Βούλγαροι	163.736	5.581	50.145	5.537		224.999
Αρμένιοι	26					26
Προτεστάντες	34		774			34
Εβραίοι	4.264					5.038
Ξένοι υπήκοοι	31					31
Αθροισμα	326.687	195.984	159.379	99.780	56.554	838.384

Πίνακας 3
Στατιστική γενικού πληθυσμού του Βιλαετίου Μοναστηρίου
Σαντζάκι Μοναστηρίου

ΟΚ	ΠΚ	ΧΚ	ΠΧ	Α	ΟΝ	ΠΝ	ΧΝ	ΠΧ	Α	Μ	ΕΒ	Β	ΑΡ	Ε	Π	Ξ	ΓΑ
Μο	31.347	135	58638	89.985	Ρε	4.384	32	11.432	15.816	24.713	30.026	30.891	26	4.264	34	31	89.985
					Πρ	380	29	8.201	8.581	3.261	3.708	8.847					15.816
					Τι	394	34	11.364	11.758	1.765	2.038	4.778					8.581
					Κρ	9.724	9	1.559	11.283	628		11.130					11.758
Πε	18.279	115	32.845	51.124						140	5.305	5.838					11.283
					Μο	532	18	7.692	8.124	14.279	955	35.890					51.124
											303	7.821					8.124
Φλ	6.928	48	21.586	28.514						8.859	18.140	1.515					28.514
					Ρο	1015	18	7.000	8.015	3.124	3.040	1.861					8.025
					Νρ	3.411	10	3.467	6.868	876	4.532	1.461					6.869
Αχ	11.572	56	14.844	26.416						8.135	746	17.535					26.416
					Στ	4.114	22	14.346	18.460	7.724	2.296	8.440					18.460
					Ντ	517	25	6.993	7.510	353		7.157					7.510
Κι	3.899	111	30.323	34.222						13.586	64	20.572					34.222
ΓΑ	72.025	165	158.236	230.261						87.443	71.153	163.736	26	4.264	34	31	326.687

ΟΚ = Όνομα του καζά. ΠΚ = Πληθυσμός προτετιουσας του καζά. ΧΚ = Χοριά του καζά. ΠΧ = Πληθυσμός των χωριών. Α = Άθροισμα. ΟΝ = Όνομα του ναχιγιέ. ΠΝ = Πληθυσμός προτετιουσας του ναχιγιέ. ΧΝ = Χοριά του ναχιγιέ. ΠΧ = Πληθυσμός των χωριών. Μ = Μουσουλμάνοι. ΕΒ = Έλληνες και Βλάχοι. Β = Βούλγαροι. ΑΡ = Αρμένιοι. Ε = Εβραίοι. Π = Προτεσιτάντες. Ξ = Ξένοι υπηκοοί. ΓΑ = Γενικό άθροισμα. Μο = Μοναστηρίου. Ρε = Ρεσ-νας. Πρ = Πρέσπας. Τι = Τιμνιούζιασ. Κρ = Κρουσόβου. Πε = Περίε. Μο = Μορχόβου. Φλ = Φλώρινας. Ρο = Ρόντινι. Νρ = Νιρμάντι. Αχ = Αχρί-δος. Στ = Στρώνας. Ντ = Ντεμαρτζάς. Κι = Κιτσόβου. ΓΑ = Γενικό άθροισμα.

Πίνακας 3
Στατιστική γενικού πληθυσμού του Βιλαετίου Μοναστηρίου
Σαντζάκι Σερβίων

ΟΚ	ΠΚ	ΧΚ	ΠΧ	Α	ΟΝ	ΠΝ	ΧΝ	ΠΧ	Α	Μ	ΕΒ	Β	ΑΡ	Ε	Π	Ξ	ΓΑ
Σε	3.099	27	12.796	15.895	Βε		5		6.660	3.460	12.425						15.895
Ελ	919	66	23.040	23.959	Λ		10		2359	3.179	5.997						6.660
					Δ		13		2796	χου	21.780	νοί					23.959
					Ν	785	16		785	χου	596	νοί					2.359
Κο	6.508	84	18.731	25.366	Β	1.045	9		1045	13.564	11.802	χοίτια νοί					2.796
Δξ	2.865	58	39.747	42.612	Κα		17		9.678	33.107	3.924	5.581					785
					Σα				6.285	8.400	1278						25.366
Γρ	1.243	84	32.003	33.246	Αν	575	89	17.199	17.774	4.562	28.684						1.045
					Σε		7		5.000	3.807	13.967						42.612
					Ζο		16		3.579	403	4.597						9.678
ΓΑ	14.634	319	126.317	141.078		2.405	173	17.199	55.961	77.374	108.089	5.581					6.285
																	33.246
																	17.774
																	5.000
																	3.579
																	197.039

Σε = Σερβίον, Βε = Βελβενδοί, Ελ = Ελασσόνος, Λ = Λεϊβάκιο, Δ = Διοκάτη, Ν = Ντομινίχ, Κο = Κοζάνης, Β = Βέντοε, Δξ = Δξομαάς, Κα = Κα-
τράντοος, Σα = Σαράγανλαρ, Γρ = Γρεβενών, Αν = Ανασελίτοης, Σε = Σέτσιστα, Ζο = Ζοπάν, ΓΑ = Γενικό άθροισμα.

Πίνακας 3
Στατιστική γενικού πληθυσμού του Βιλαετίου Μοναστηρίου
Σαντζάκι Κορυτσάς

ΟΚ	ΠΚ	ΧΚ	ΠΧ	Α	ΟΝ	ΠΝ	ΧΝ	ΠΧ	Α	Μ	ΕΒ	Β	ΑΡ	Ε	Π	Ξ	ΓΑ
Κο	5.452	72	33.975	39.428	Βι	1.295	53	19.072	20.367	18.986	6.745	13.697					39.428
					Οπ					11.041	7.192	2.134					20.367
Κα	5.615	65	40.379	45.994	Κλ					9.459	6.921	28.840					45.994
					Βο												
Κ	114	54	15.211	15.325	Χρ	1.993	36	12.912	14.905	4.507	4.150	6.248					14.905
Στ	1.176	74	22.958	24.134	Γχ												15.325
																	24.134
ΓΑ	12.357	265	112.523	124.881		3.288	89	31.984	35.272	74.489	33.971	50.919					160.153

Κο = Κορυτσάς, Βι = Βιγλίτσα, Οπ = Όπαρις, Κα = Καστοριάς, Κλ = Κλεισούρας, Βο = Βουθβούτακο, Χρ = Χρουπίτσας, Κ = Κολωνιάς, Στ = Στάθρας, Γχ = Γκίβγκες, ΓΑ = Γενικό άθροισμα.

Πίνακας 3
Στατιστική γενικού πληθυσμού του Βιλαετίου Μοναστηρίου
Σαντζάκι Δεβρών

ΟΚ	ΠΚ	ΧΚ	ΠΧ	Α	ΟΝ	ΠΝ	ΧΝ	ΠΧ	Α	Μ	ΕΒ	Β	ΑΡ	Ε	Π	Ξ	ΓΑ
Δμ	8.032	111	20.235	28.267						17.851	10.416	χριστιανοί					28.267
Δξ	973	38	4.588	5.561						5.411	150	χριστιανοί					5.561
Ρα	1.971	44	6.940	8.911						8.540	371	χριστιανοί					8.911
Μα	33			7.041						7.041							7.041
ΓΑ	10.976	226	31.763	49.780						38.843	10.937						49.780

Δμ = Δεβρε-ι μπαλά. Δξ = Δεβρε-ι ζηρ. Ρα = Ρακαλάρ. Μα = Μαρτίου. ΓΑ = Γενικό άθροισμα.

Σαντζάκι Ελβασάν

ΟΚ	ΠΚ	ΧΚ	ΠΧ	Α	ΟΝ	ΠΝ	ΧΝ	ΠΧ	Α	Μ	ΕΒ	Β	ΑΡ	Ε	Π	Ξ	ΓΑ
Ελ	9.915	164	4.867	14.791	Τσ Σμ					13.932	859						14.791
Γρ	471	66	4.078	4.549						4.538	11						4.549
Πε	1.117	67	6.097	7.214						7.214							7.214
ΓΑ	11.503	527	15.042	26.554						25.684	870						26.554

Ελ = Ελβασάν. Τσ = Τσερμένκα. Σμ = Σιματ. Γρ = Γραμψόου. Πε = Πεκλίνης. ΓΑ = Γενικό άθροισμα [S 1308 (1891), σ. 37-212].

— مکتب اعدادی ملکیہ نك اوقات تحصیلہ سنی مین —					
— پروگرامدر —					
جمہوریہ	پازار	ازار ارسی	صالی	چہار شنبہ	پنج شنبہ
در دینی —					
جبرانی	تو این ملکہ	جبرانی	مطلات	فرانز جد	مطلات
تاریخ عمومی	لسان عثمانی	حکمت طبیعیہ	کیا	کیا	تاریخ عمومی
مناطق	فرانز جد	رسم	مناطق	تو این ملکہ	حکمت طبیعیہ
اوجہی سند					
بلاغت عثمانیہ	ہندسہ مجسمہ	نہت الارض	تاریخ طبیعی	رسم	
معانی	فرانز جد	اصول دفتری	معانی	حکمت طبیعیہ	
تاریخ عمومی	جغرافیائک	تدو عربی	جغرافیائک	فرانز جد	
	زراعت صناعت		زراعت صناعت		
	تجارت قہرلی		تجارت قہرلی		
یادگیری سند					
ہندسہ مطاعہ	تاریخ طبیعی	واحد و احد	ہندسہ	تواحد و احد	جغرافیای
فرانز جد	تدو عربی	جغرافیای	مسطحہ	فرانز جد	عمومی
حساب	تاریخ عمومی	عمومی	فارسی	حساب	رسم
		تدو عربی	تاریخ طبیعی	تاریخ عمومی	
برنجی سند					
فرانز جد	حسن خط	ہندسہ خطیہ	فارسی	رسم	ہندسہ خطیہ
حساب	ترکی	صرف عربی	صرف عربی	حسن خط	املائی ترکی
املائی ترکی	جغرافیای	جغرافیای	تاریخ عثمانی	فرانز جد	فارسی
	عثمانی				
	حساب				

Πίνακας 4. Πρόγραμμα των ωρών διδασκαλίας του γυμνασίου «Mekteb-i İdadî»
[SS 1305 (1888), s. 155].

Πίνακας 4
Πρόγραμμα των ωρών διδασκαλίας του Γυμνασίου «Mekteb-i İdadi»

ΣΑΒΒΑΤΟ	ΚΥΡΙΑΚΗ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ
ΤΕΤΑΡΤΟ ΕΤΟΣ					
1. Στοιχειώδης Άλγεβρα 2. Γενική Ιστορία 3. Λογική	1. Πολιτική Αγωγή 2. Οθωμανική Γλώσσα 3. Γαλλικά	1. Στοιχειώδης Άλγεβρα 2. Φυσική 3. Ικνογραφία	1. Τριγωνομετρία 2. Χημεία 3. Λογική	1. Γαλλικά 2. Χημεία 3. Πολιτική Αγωγή	1. Τριγωνομετρία 2. Γενική Ιστορία 3. Φυσική
ΤΡΙΤΟ ΕΤΟΣ					
1. Ρητορική 2. «Μενάν»* 3. Λογική	1. Στερεομετρία 2. Γαλλικά 3. Τα Κεφάλαια Γεωγρία, Τέχνη, Εμπόριο της Γεωγραφίας	1. Γεωλογία 2. Βιβλίο των Συστημάτων των «Usul Delfteri» 3. Συντακτικό της Αραβικής	1. Φυσική Ιστορία 2. Στερεομετρία 3. Ρητορική	1. Φυσική Ιστορία 2. «Μενάν» 3. Τα Κεφάλαια Γεωγρία, Τέχνη, Εμπόριο της Γεωγραφίας	1. Ικνογραφία 2. Φυσική 3. Γαλλικά
ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΤΟΣ					
1. Επιπεδομετρία 2. Γαλλικά 3. Αριθμητική	1. Φυσική Ιστορία 2. Συντακτικό της Αραβικής 3. Γενική Ιστορία	1. Κανόνες Ορθογραφία 2. Γενική Γεωγραφία 3. Συντακτικό της Αραβικής	1. Επιπεδομετρία 2. Περσικά 3. Φυσική Ιστορία	1. Ζωγραφική 2. Καλλιγρ. των Γαλλικών 3. Γαλλικά	1. Γενική Γεωγραφία 2. Ικνογραφία 3. Γενική Ιστορία
ΠΡΩΤΟ ΕΤΟΣ					
1. Γαλλικά 2. Αριθμητική 3. Ορθογραφία της τουρκ. γλώσσας	1. Καλλιγραφία της Τουρκικής Γλώσσας 2. Οθωμανική Γεωγραφία 3. Αριθμητική	1. Γραμμική γεωμετρία 2. Γραμματική της Αραβικής 3. Οθωμανική Γεωγραφία	1. Περσικά 2. Γραμματική της Αραβικής 3. Οθωμανική Ιστορία	1. Ζωγραφική 2. Καλλιγρ. των Γαλλικών 3. Γαλλικά	1. Γραμμική Γεωμετρία 2. Ορθογραφία της Τουρκικής 3. Περσικά

[S 1305 (1888), σ. 155].

* «Μενάν»= Μέρος της ορθογραφίας πραγματευόμενον περί συμφωνίας του λόγου προς την περίστασιν και την υπόθεσιν ή προς το σκοπούμενον». Ι. Χλωρός, *Τουρκο-ελληνικών Λεξικόν*, τόμ. 2, σ. 1713.

Πίνακας 6
Αστικές Σχολές

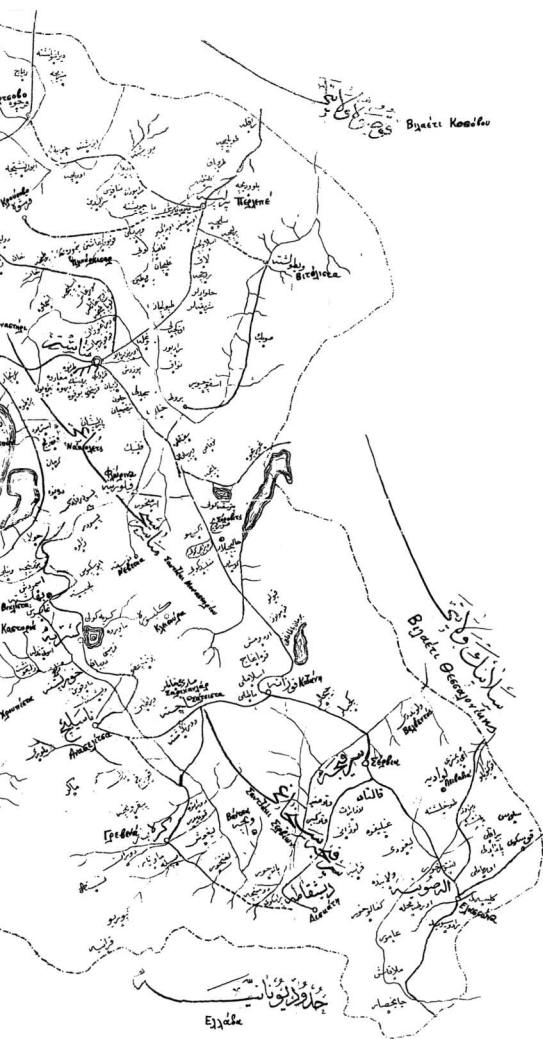
	Α ρ ι θ μ ό ς Σ χ ο λ ώ ν				Α ρ ι θ μ ό ς Μ α θ η τ ώ ν			
	Μη μουσουλμανικά		Μουσουλμανικά		Μη μουσουλμανικά		Μουσουλμανικά	
	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια
ΚωΜ	1	4	1	1	32	530	26	100
ΚαΜ	2	6			80	333		
ΚΠ				1				125
ΚΑ				1				52
ΚΚ				1				51
ΚΦ				1				30
Αθ.	3	10	1	5	112	863	26	385
ΣΚ				6				290
ΣΔ				2				130
Αθ.				8				420
ΓΑ	3	10	1	21	112	863	26	1.225

ΚωΜ = Κοιμόπολη Μοναστηρίου. ΚαΜ = Καζές Μοναστηρίου. ΚΠ = Καζές Περίεπτε και Ναγινέ. ΚΑ = Καζές Αχιός. ΚΚ = Καζές Κιρτζόβου. ΚΦ = Καζές Φλόριντας. Αθ. = Αθροίσμα. ΣΚ = Σαντζάκι Κορυτσάς. ΣΔ = Σαντζάκι Δεβχόν. ΓΑ = Γενικό άθροισμα. [S 1305 (1888), σ. 159].

Πίνακας 7
Σχολεία ανώτερα των Αστικών

	Α ρ ι θ μ ό ς Σ χ ο λ ώ ν				Α ρ ι θ μ ό ς Μ α θ η τ ώ ν			
	Μη μουσουλμανικά		Μουσουλμανικά		Μη μουσουλμανικά		Μουσουλμανικά	
	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια
ΚωΜ	2	3		1	280	290		42

ΚωΜ = Κοιμόπολη Μοναστηρίου [S 1305 (1888), σ. 159].

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΓΑΙΩΝ ΤΟΥ ΒΙΛΑΕΤΙΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ
[S 1308 (1891), σ. 3-212].

ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

Καζάς Μοναστηρίου: Κωμόπολη Μοναστηρίου: 24 τζαμιά, 5 τεκέδες (δύο των ραφαήδων και από ένας των μπεκτασήδων, των καδιρήδων και των νακσημπεντήδων), εννέα μεδρεσέδες (ιεροδιδασκαλεία), δύο γυμνάσια («ida-di»), 2 αστικές σχολές «rüşdiye», από τις οποίες η μία παρθенаγωγείο, 6 προκαταρκτικές σχολές («ibtidai»), 5 εκκλησίες (δύο των Βουλγάρων και από μία των Ελλήνων, των ρωμαιοκαθολικών και των προτεσταντών), 9 συναγωγές, 2 αστικές σχολές των Βουλγάρων, από μία αστική σχολή των Βλάχων, των Ελλήνων και των Εβραίων, 6 προκαταρκτικές σχολές των Βουλγάρων, μία των Βλάχων, από μία των ρωμαιοκαθολικών και των προτεσταντών, 9 των Ελλήνων, 3 των Εβραίων, 5.394 οικίες («hane»), 2.484 καταστήματα, 4 στρατώνες, κυβερνείο, 10 αστυνομικά τμήματα, 3 αποθήκες ρουχισμού, 3 οπλοστάσια, τηλεγραφείο, 14 χάνια, 260 φούρνοι, 40 «καζίνα» και ταβέρνες, 7 λουτρά, 6 εργοστάσια αλεύρου, λίθινος πύργος ρολογιού, 2 τυπογραφεία, 8 φαρμακεία και 30 μαγειρεία και εστιατόρια. Χωριά Μοναστηρίου: 66 τζαμιά, 145 εκκλησίες, 150 μικτά νηπιαγωγεία, 9.574 οικίες, 146 χάνια, δύο εργοστάσια σαγιακίου (σάγης) και γαΐτανιού (σιρίτι βαμβακερό ή μεταξωτό) και δύο εργοστάσια αλεύρου. Κωμόπολη Μοναστηρίου και χωριά: 257 μύλοι, 2.275 αποθήκες και αχυρώνες, 17.575 αμπέλια, 3.680 κήποι, 72.600 χωράφια, 13.125 λιβάδια, 162 βοσκότοποι και 100 περίπου δάση (σ. 38-40).

Ναχιγιές Ρέσνας: Κωμόπολη Ρέσνας: 2 τζαμιά, εκκλησία, δύο μουσουλμανικά παρθенаγωγεία μικτά, 2 προκαταρκτικές σχολές (αρρεναγωγείο και παρθенаγωγείο) των Ελλήνων, 2 προκαταρκτικές σχολές (αρρεναγωγείο και παρθенаγωγείο) των Βουλγάρων, 483 χανέ, 102 καταστήματα, 14 φούρνοι, 14 χάνια, λουτρός, λίθινος πύργος ρολογιού, 2 μαγειρεία και εστιατόρια, 5 «καζίνα» και ταβέρνες, φαρμακείο, τελωνείο, 2 αστυνομικά τμήματα («καρσάκ»), τηλεγραφείο και δημαρχείο. Χωριά Ρέσνας: 6 τζαμιά, 28 εκκλησίες, 12 σχολεία, 1.857 χανέ, 19 χάνια και 20 καταστήματα. Κωμόπολη Ρέσνας και χωριά: 27 μύλοι, 2.031 αποθήκες και αχυρώνες, 1.924 αμπέλια, 1.085 κήποι, 14.621 χωράφια, 2.750 λιβάδια, 37 βοσκότοποι, 41 δάση και 82 οικοπέδα (σ. 50-51).

Ναχιγιές Πρέσπας: Πρωτεύουσα του ναχιγιέ ήταν το χωριό Νακούλιτς, όπου υπήρχαν 60 οικίες, 3 καταστήματα, 2 χάνια και κυβερνείο. Χωριά του ναχιγιέ: 1.177 οικίες και 10 χάνια. Νακούλιτς και χωριά: 5 τζαμιά, ένας τεκές, 32 εκκλησίες, 5 σχολεία, 3 αστυνομικά τμήματα, 20 μύλοι, 1.122 αποθήκες και αχυρώνες, 3.120 αμπέλια, 500 κήποι, 7.316 χωράφια, 2.760 λιβάδια,

20 βοσκότοποι και 8 δάση (σ. 53).

Ναχιγιές Τιμούρχισαρ (Σιδηρόκαστρο): Στην πρωτεύουσα του ναχιγιέ: 90 οικίες, 13 καταστήματα, 2 χάνια, 2 αστυνομικά τμήματα και κυβερνείο. Χωριό Μπερμπέλτσε (πρωτεύουσα του ναχιγιέ): Τζαμί και παρθεναγωγείο. Χωριά του ναχιγιέ: 2 τζαμιά, 7 παρθεναγωγεία, 20 εκκλησίες, 1.652 οικίες και 9 χάνια. Πρωτεύουσα και χωριά: 31 μύλοι, 1.795 αποθήκες και αχυρώνες, 254 αμπέλια, 1.653 κήποι, 18.245 χωράφια, 4.573 λιβάδια και 35 βοσκότοποι (σ. 55).

Ναχιγιές Κρουσόβου: Κωμόπολη Κρουσόβου: 7 σχολεία, 3 εκκλησίες, κυβερνείο (περιλάμβανε 7 δωμάτια, αίθουσα, 2 κοιτώνες, οπλοστάσιο, στάβλο), στάβλος, 1.960 οικίες, 235 καταστήματα, 7 χάνια, 35 φούρνοι, 3 εστιατόρια και μαγειρεία, 5 «καζίνα» και ταβέρνες, λίθινος πύργος ρολογιού, 2 φαρμακεία και αστυνομικό τμήμα. Χωριά και ναχιγιές: ένα τζαμί, 3 σχολεία, 3 εκκλησίες, 205 οικίες και 10 καταστήματα. Πρωτεύουσα (Κρουσόβο) και χωριά: 19 μύλοι, 373 αποθήκες και αχυρώνες, 46 αμπέλια, 240 κήποι, 2.459 χωράφια, 483 λιβάδια, 14 βοσκότοποι, 144 δάση και 80 οικόπεδα (σ. 58-59).

Καζάς Περλεπέ: Κωμόπολη Περλεπέ: 10 τζαμιά, τεκές, 5 μεδρεσέδες, προκαταρκτική σχολή, 9 νηπιαγωγεία, 2 εκκλησίες, 2 προκαταρκτικές σχολές των Βουλγάρων, 2 προκαταρκτικές σχολές των Ελλήνων, 2.779 οικίες, 980 καταστήματα, 26 χάνια, 2 λουτρά, 2 εργοστάσια αλεύρου, 47 φούρνοι, 2 φαρμακεία, λίθινος πύργος ρολογιού, 5 εστιατόρια και μαγειρεία, 20 «καζίνα» και ταβέρνες, μεγάλη λίθινη αποθήκη του μονοπωλείου. Χωριά του Περλεπέ: 25 τζαμιά, 26 εκκλησίες, 21 νηπιαγωγεία, 4.381 οικίες, 136 καταστήματα, 29 χάνια και 3 αστυνομικά τμήματα. Κωμόπολη Περλεπέ και χωριά: 129 μύλοι, 4.794 αποθήκες και αχυρώνες, 4.305 αμπέλια, 565 κήποι, 68.096 χωράφια, 6.990 λιβάδια, 123 βοσκότοποι, 398 δάση και 1044 οικόπεδα (σ. 66).

Ναχιγιές Μοριχόβου: Πρωτεύουσα ήταν το χωριό Βιτούλιστε: Πρωτεύουσα του ναχιγιέ: 185 οικίες, 9 καταστήματα και 3 χάνια. Χωριά του ναχιγιέ: 1.287 οικίες, 14 χάνια. Πρωτεύουσα και χωριά: σχολείο, 23 εκκλησίες, 19 μύλοι, 901 αποθήκες και αχυρώνες, 1.488 αμπέλια, 268 κήποι, 14.399 χωράφια, 1.029 λιβάδια, 18 βοσκότοποι, 40 δάση και 67 οικόπεδα (σ. 70).

Καζάς Φλώρινας: Κωμόπολη Φλώρινας: 7 τζαμιά, 2 τεκέδες, μεδρεσές, αστική σχολή, προκαταρκτική σχολή, 5 νηπιαγωγεία, προκαταρκτική σχολή των Βουλγάρων, 2 των Ελλήνων, 2 εκκλησίες, 1.564 οικίες, 300 καταστήματα, κυβερνείο, στρατώνας, 19 χάνια, λουτρός, 2 αστυνομικά τμήματα, τηλεγραφείο, νοσοκομείο, φαρμακείο, ρολόι της «χώρας», 5 εστιατόρια και μαγειρεία, 20 φούρνοι και 12 «καζίνα» και ταβέρνες. Χωριά της Φλώρινας: 18 τζαμιά, 44 σχολεία, 33 εκκλησίες, 3.693 οικίες, 45 καταστήματα, 11 χάνια. Πρωτεύουσα και χωριά: 93 μύλοι, 2.700 αποθήκες και αχυρώνες, 4.300 αμπέλια, 90 κήποι, 51.295 χωράφια, 6.200 λιβάδια και 82 βοσκότοποι (σ.

74-75).

Ναχιγιές Ρόντικ: Πρωτεύουσά του ήταν το χωριό Σούρβιτς. Πρωτεύουσα και χωριά: 1.860 οικίες, 28 καταστήματα, 8 χάνια, 15 μύλοι, 10 τζαμιά, 10 σχολεία, 9 εκκλησίες, 690 αποθήκες και αχυρώνες, 2.000 αμπέλια, 30 κήποι, 12.000 χωράφια, 1.400 λιβάδια και 31 βοσκότοποι (σ. 77).

Ναχιγιές Νυμφαίου: Τα σχετικά στοιχεία περιλήφθηκαν στον καζά της Φλώρινας (σ. 78).

Καζάς Αχρίδος: Κωμόπολη Αχρίδος: 9 τζαμιά, 2 τεκέδες, μεδρεσές, αστική σχολή, 4 προκαταρκτικές σχολές, 8 νηπιαγωγεία, 5 εκκλησίες (2 των Ελλήνων και 3 των Βουλγάρων), 2 αστικές σχολές και 5 προκαταρκτικές σχολές των Βουλγάρων, αστική σχολή και 3 προκαταρκτικές σχολές των Ελλήνων, 2.439 οικίες, 450 καταστήματα, 13 χάνια, 2 λουτρά, 33 φούρνοι, 14 «καζίνα» και ταβέρνες, 4 εστιατόρια και μαγειρεία, 3 εργοστάσια αλεύρου, μισρέτ, 2 φαρμακεία, κυβερνείο, αποθήκη ρουχισμού στρατιωτών και μεγάλο ρολόι. Χωριά της Αχρίδος: 12 τζαμιά, σχολείο, 47 εκκλησίες, 1.898 οικίες, 41 καταστήματα, 9 χάνια, εργοστάσιο σαγιακίου. Κωμόπολη και χωριά: 72 μύλοι, 904 αποθήκες και αχυρώνες, 3.100 αμπέλια, 72 κήποι, 19.000 χωράφια, 636 λιβάδια, 2 βοσκότοποι, δάσος, 7 οικόπεδα, 2 νταλιάνια και καϊκχανές (νεώριον, νεώσοικος) (σσ. 83-84).

Ναχιγιές Στρούγας: Κωμόπολη Στρούγας: 3 τζαμιά, τεκές, 3 νηπιαγωγεία, 2 προκαταρκτικές σχολές των Βουλγάρων, εκκλησία, 995 οικίες, 196 καταστήματα, κυβερνείο, 9 χάνια, λουτρό, πύργος ρολογιού, 8 εστιατόρια και μαγειρεία, 12 «καζίνα» και ταβέρνες, φαρμακείο, νεώριο, νταλιάνι και 9 φούρνοι. Χωριά της Στρούγας: 3 τζαμιά, σχολείο, 16 εκκλησίες, 1.819 οικίες και 2 χάνια. Κωμόπολη και χωριά: 59 μύλοι, 976 λιβάδια, βοσκότοπος και 2 οικόπεδα (σσ. 89-90).

Ναχιγιές (Ντεμπρετζέ): Πρωτεύουσά του ήταν το χωριό (Ιζντάκλαβα). Πρωτεύουσα: 12 οικίες, 12 καταστήματα, 5 χάνια, κυβερνείο. Χωριά του ναχιγιέ: 983 οικίες. Πρωτεύουσα και χωριά: τζαμί, σχολείο, 17 εκκλησίες, 32 μύλοι, 712 αποθήκες και αχυρώνες, 110 αμπέλια, 10.209 χωράφια και 309 λιβάδια (σ. 92).

Καζάς Κιρτσόβου: Κωμόπολη Κιρτσόβου: 5 τζαμιά, 5 τεκέδες [των χαλβητών, S 1305 (1888), σ. 308], μεδρεσές, 2 σχολεία, 4 σχολεία και μια εκκλησία των Βουλγάρων, 773 οικίες, 170 καταστήματα, 7 χάνια, λουτρό, 118 φούρνοι, 8 ταβέρνες, 3 μαγειρεία και εστιατόρια, φαρμακείο, ρολόι της «χώρας». Χωριά του Κιρτσόβου: 19 τζαμιά, 60 εκκλησίες, 4.240 οικίες, 12 καταστήματα και 14 χάνια. Κωμόπολη και χωριά: 258 μύλοι, 1.215 αποθήκες και αχυρώνες, 150 αμπέλια, 257 κήποι, 49.116 χωράφια, 82 βοσκότοποι, 15 δάση και 25 οικόπεδα (σ. 96).

ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΣΕΡΒΙΩΝ

Καζάς Σερβίων: Κωμόπολη Σερβίων: 4 τζαμιά, τεκές, μεδρεσές, αστική σχολή, προκαταρκτική σχολή, σχολή για τους χριστιανούς, 4 εκκλησίες, κυβερνείο, στρατώνας, νοσοκομείο, τηλεγραφείο, 2 αστυνομικά τμήματα, αποθήκη ρουχισμού στρατιωτών, 667 οικίες, 140 καταστήματα, 9 χάνια, 2 λουτρά, 2 εργοστάσια, 8 φαρμακεία, 12 φούρνοι, 2 «καζίνα», εστιατόριο, 5 μαγειρεία, 2 τελωνεία, 3 αποθήκες, 5 αχυρώνες και 10 οικόπεδα. Χωριά των Σερβίων: 2.151 οικίες. Κωμόπολη και χωριά: 5.108 αμπέλια, 135 κήποι, 331 λιβάδια, 38.586 χωράφια και 9 βοσκότοποι (σσ. 108-109).

Ναχιγιές Βελβενδού: Χωριό Βελβενδού: 704 οικίες, τζαμί, 5 εκκλησίες, πύργος ρολογιού, 5 φούρνοι, 60 καταστήματα, 37 μύλοι, κυβερνείο, φαρμακείο, 4 υφαντήρια σαγιακίου, 4 καφενεία, 3 ταβέρνες, 2 εργοστάσια, χάνι, 256 αχυρώνες, 50 στρέμματα κήπων και 1.530 στρέμματα αμπελιών (σ. 113).

Καζάς Ελασσόνο: Κωμόπολη Ελασσόνο: 4 τζαμιά, 2 τεκέδες, μεδρεσές, προκαταρκτική σχολή, 2 εκκλησίες, σχολή για τους χριστιανούς, στρατώνας, νοσοκομείο, «μεταφερόμενος» στρατώνας του πυροβολικού, αστυνομικό τμήμα, οπλοστάσιο, τηλεγραφείο, 3.000 οικίες, 140 καταστήματα, 8 χάνια, λουτρός, 2 φαρμακεία, 2 εστιατόρια, 2 «καζίνα» και ταβέρνες, 2 εργοστάσια αλεύρου, 10 φούρνοι, 10 κήποι, 500 στρέμματα αμπελιών και 300 στρέμματα λιβαδιών. Κωμόπολη και χωριά: 30.000 χωράφια και 40.000 στρέμματα βοσκότοπων (σσ. 117-118).

Ναχιγιές Λειβαδίου: 550 οικίες και 67 καταστήματα (σ. 120).

Ναχιγιές Δισκάτης: 750 οικίες, 70 καταστήματα και στρατώνας (σ. 121).

Ναχιγιές Ντομνίκ: 150 οικίες και 15 καταστήματα (σ. 124).

Καζάς Κοζάνης: Κωμόπολη Κοζάνης: 1.171 οικίες, 487 καταστήματα, 21 φούρνοι, 12 χάνια, 4 εργοστάσια και 18 κήποι. Χωριά της Κοζάνης: 3.650 οικίες. Κοζάνη και χωριά: 44 τζαμιά, 30 σχολεία, 32 τεκκέδες και ζαβιγιέ (ερμηπητήριο δερβίση), 49 εκκλησίες, 65 μύλοι, 3.120 αποθήκες και αχυρώνες, 26 τσιφλίκια (αγρόκτημα), 14.140 αμπέλια, 54.376 χωράφια, 11 λιβάδια, 23 βοσκότοποι και 58 κρήνες (σ. 128).

Ναχιγιές (Βέντσε): Πρωτεύουσα 214 οικίες (σ. 130).

Καζάς Τζουμαάς: Κωμόπολη Τζουμαάς: 3 τζαμιά, αστική σχολή, προκαταρκτική σχολή, 458 οικίες, 25 καταστήματα, στρατώνας, 10 χάνια, φούρνος, τηλεγραφείο και κυβερνείο. Χωριά της Τζουμαάς: 6.131 οικίες. Κωμόπολη και χωριά: 300 λιβάδια, 15.230 χωράφια, 5 βοσκότοποι, 2 δάση, 50 οικόπεδα, 400 αποθήκες και αχυρώνες και 500 αμπέλια (σ. 133).

Ναχιγιές Κατράντισας: Κατράντισα και χωριά: 1.400 οικίες, 5 τζαμιά, 12 καταστήματα, 5 χάνια, 5 εκκλησίες, αστυνομικό τμήμα, κυβερνείο, 2 σχολεία, 900 αποθήκες και αχυρώνες, 1.200 αμπέλια, 75 κήποι, 200 λιβάδια,

21.525 χωράφια, 5 βοσκότοποι, 6 δάση και 60 οικοπέδα (σ. 135).

Ναχιγιές Σαριχανλάρ: Σαριχανλάρ και χωριά: 892 οικίες, 6 τζαμιά, 3 καταστήματα, χάνι, 500 αποθήκες και αχυρώνες, 200 αμπέλια, 20 κήποι, 100 λιβάδια, 16.322 στρέμματα χωραφιών, 12 βοσκότοποι, 4 δάση και 11 οικοπέδα (σ. 136).

Καζάς Γρεβενών: Δεν υπάρχουν τα σχετικά στοιχεία.

Ναχιγιές Νασελίτς [Ανασελίτσης]: Κωμόπολη Ανασελίτσης: 3 τζαμιά, μεδρεσές, αστική σχολή, 2 προκαταρκτικές σχολές, εκκλησία, σχολή ελληνική, στρατώνας, αποθήκη ρουχισμού, οπλοστάσιο, αστυνομικό τμήμα, νοσοκομείο, κυβερνείο, τηλεγραφείο, 500 οικίες, 2 λουτρά, 6 χάνια, 3 φαρμακεία, 6 φούρνοι, τελωνείο, 2 εστιατόρια, 2 «καζίνα» και ταβέρνες. Χωριά της Ανασελίτσης: 7.510 οικίες. Κωμόπολη και χωριά: 400 αποθήκες και αχυρώνες, 270 κήποι, 1.000 χωράφια, 4 βοσκότοποι και 14 οικοπέδα (σ. 146-147).

Ναχιγιές Σιάτιστα: Σιάτιστα: Τηλεγραφείο, κυβερνείο, τελωνείο και ταβέρνα. Χωριά της Σιάτιστας: 2 τζαμιά, 2 νηπιαγωγεία, 6 σχολεία των χριστιανών. Σιάτιστα και χωριά: 3.200 οικίες, 7 χάνια, 18 εκκλησίες, 7 φούρνοι, 300 αποθήκες και αχυρώνες, 1.927 αμπέλια και κήποι, 25 λιβάδια, 2.625 χωράφια, 3 βοσκότοποι και 34 οικοπέδα (σ. 149).

Ναχιγιές Ζοπάν: Ζοπάν: τζαμί, χάνι, φούρνος και κυβερνείο. Ζοπάν και χωριά: 1.300 οικίες, 25 εκκλησίες, 15 σχολεία, 650 αποθήκες και αχυρώνες, 402 αμπέλια, 5 κήποι, 2 λιβάδια, 3.120 χωράφια, 6 βοσκότοποι και 36 οικοπέδα (σ. 150).

ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΚΟΡΥΤΣΑΣ

Καζάς Κορυτσάς: Κωμόπολη Κορυτσάς: 2 τζαμιά, ιμαρέτ (πτωχοτροφείο), τεκές των χαλβετীদের, μεδρεσές, αστική και προκαταρκτική σχολή των μουσουλμάνων, και των Βλάχων, καθώς επίσης και 3 προκαταρκτικές σχολές για αγόρια και για κορίτσια, 5 εκκλησίες, 2.082 χανέ, 757 καταστήματα και μαγαζιά, 23 χάνια, 2 λουτρά, εργοστάσιο αλεύρου, πύργος ρολογιού, 2 φαρμακεία, 34 φούρνοι, 12 «καζίνα» και ταβέρνες, 10 μαγειρεία και εστιατόρια, τελωνείο και αστυνομικό τμήμα. Χωριά της Κορυτσάς: 43 τζαμιά, 55 νηπιαγωγεία, 4 τεκέδες και ζαβιγιέ (κελί ερημίτη), 66 εκκλησίες και μονές, 4.304 οικίες, 963 καταστήματα και 14 χάνια. Κορυτσά και χωριά: 63 μύλοι, 1.115 αποθήκες και αχυρώνες, 3.616 αμπέλια, 615 κήποι, 23.482 χωράφια, 2.612 λιβάδια, 5 βοσκότοποι, 3 δάση και 215 οικοπέδα (σ. 159).

Ναχιγιές Βιχλίστα: Κωμόπολη Βιχλίστα: Τζαμί, τεκές [Ναζενίν = Το στάδιο των δερβισίων των καλουμένων βεκτασήδων [S 1305 (1888), σ. 328], αστική σχολή, 2 προκαταρκτικές σχολές, 3 νηπιαγωγεία, εκκλησία, 203 οικίες, 58 καταστήματα, 5 χάνια, 12 φούρνοι, λουτρός, φαρμακείο, κυβερνείο, τηλεγραφείο, 8 «καζίνα» και ταβέρνες, 3 μαγειρεία και εστιατόρια και τελω-

νείο. Χωριά της Βιχλίστα: 29 τζαμιά, 39 σχολεία, 5 τεκέδες και κελί ερημίτη, 3.086 οικίες, 87 καταστήματα, 21 χάνια. Βιχλίστα και χωριά: 29 τζαμιά, 39 σχολεία, 5 τεκέδες και κελί ερημίτη, 21 εκκλησίες, 3.086 οικίες, 87 καταστήματα και 21 χάνια, 66 μύλοι, 1.210 αποθήκες και αχυρώνες, 3.568 αμπέλια, 561 κήποι, 30.953 χωράφια, 2.522 λιβάδια, 11 βοσκότοποι, 31 οικόπεδα και 3 αστυνομικά τμήματα (σσ. 164-165).

Ναχιγιές Οπάρεως: Όπαρις και χωριά: 10 τζαμιά, τεκές, 23 εκκλησίες, 1.039 οικίες, κυβερνείο, 3 καταστήματα, χάνι, ταβέρνα, 35 μύλοι, 528 αποθήκες και αχυρώνες, 27 αμπέλια, 10 κήποι, 6.393 χωράφια, 14 λιβάδια, 21 βοσκότοποι, 22 δάση και 3 οικόπεδα (σσ. 166-167).

Καζάς Καστοριάς: Κωμόπολη Καστοριάς: 7 τζαμιά, 3 τεκέδες, 2 μεδρεσές, αστική σχολή, 3 νηπιαγωγεία, 2 εκκλησίες, συναγωγή, προκαταρκτική σχολή των Εβραίων και προκαταρκτική σχολή των Ελλήνων, 1.290 οικίες, 512 καταστήματα, κυβερνείο, τηλεγραφείο, 3 χάνια, 2 λουτρά, πύργος ρολογιού, 22 φούρνοι, φαρμακείο, τελωνείο, 5 εστιατόρια και μαγειρεία και 8 «καζίνα» και ταβέρνες. Χωριά της Καστοριάς, Κλεισούρα και Βουρβούτσκο: 21 τζαμιά, 75 σχολεία, μεδρεσές, 140 εκκλησίες και μονές, 6.487 οικίες, 33 καταστήματα, 50 χάνια. Καστοριά μαζί με τα χωριά της την Κλεισούρα και το Βουρβούτσκο: 1.893 αποθήκες και αχυρώνες, 6.044 αμπέλια, 76 κήποι, 70.125 χωράφια, 2.404 λιβάδια και 13 βοσκότοποι (σσ. 170-171).

Ναχιγιές Κλεισούρας: Κωμόπολη Κλεισούρας: 1.235 οικίες, κυβερνείο, 63 καταστήματα, 8 χάνια, 4 εκκλησίες, αστική σχολή, 4 προκαταρκτικές σχολές και 3.366 κάτοικοι μόνο χριστιανοί, από του οποίους το μεγαλύτερο μέρος είναι Βλάχοι (σ. 174).

Ναχιγιές Χρούπιστας: Κωμόπολη Χρούπιστα: Τζαμί, τεκές, αστική σχολή, 6 νηπιαγωγεία, αστική σχολή και 2 προκαταρκτικές σχολές των Ελλήνων, προκαταρκτική σχολή των Βλάχων, 2 εκκλησίες, κυβερνείο, τηλεγραφείο, στρατώνας, 300 οικίες, 250 καταστήματα, 9 χάνια, 13 φούρνοι, λουτρός, 5 «καζίνα» και ταβέρνες, 3 μαγειρεία, εστιατόριο, τελωνείο και φαρμακείο. Χωριά της Χρούπιστας: 12 τζαμιά, 28 σχολεία, 44 εκκλησίες, 3.128 οικίες, 258 καταστήματα και 5 χάνια. Χρούπιστα και χωριά: 69 μύλοι, 1.143 αποθήκες και αχυρώνες, 2.850 αμπέλια, 456 κήποι, 26.384 χωράφια, 34 λιβάδια, 13 βοσκότοποι, 32 δάση και 610 οικόπεδα (σσ. 175-176).

Καζάς Κολώνιας: Πρωτεύουσα του καζά ήταν το χωριό Χερέσκα (ή Χερεσέκα). Πρωτεύουσα: Κυβερνείο και τηλεγραφείο. Πρωτεύουσα και χωριά: 4 τζαμιά, αστική σχολή, 11 σχολεία, 2 τεκέδες, 22 εκκλησίες, 2.479 οικίες, 56 καταστήματα, 4 φούρνοι, 8 χάνια, 25 μύλοι, ταβέρνα, τελωνείο, 247 αποθήκες και αχυρώνες, 430 αμπέλια, 50 κήποι, 26.353 χωράφια, 620 λιβάδια, 54 βοσκότοποι, 4 δάση και 280 οικόπεδα (σσ. 178-179).

Καζάς Στάθρας: Πρωτεύουσα Μπουγκράντις: Τζαμί, αστική σχολή, 2

προκαταρκτικές σχολές, 2 εκκλησίες, προκαταρκτική σχολή των Ελλήνων, 239 οικίες, 68 καταστήματα, κυβερνείο, τηλεγραφείο, 8 χάνια, 3 «καζίνα» και ταβέρνες, 2 μαγειρεία και εστιατόρια, τελωνείο, φαρμακείο και 3 φούρνοι. Χωριά και ναχιγιές (Γκεβγκές): 56 τζαμιά, 53 σχολεία, 8 εκκλησίες, 3.468 οικίες, 20 καταστήματα και 8 χάνια. Πρωτεύουσα και χωριά και ναχιγιέ: 115 μύλοι, 1.656 αποθήκες και αχυρώνες, 2.581 αμπέλια, 166 κήποι, 14.204 χωράφια, 3.262 λιβάδια, 2 βοσκότοποι και 16 οικόπεδα (σσ. 183-184).

ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΔΕΒΡΩΝ

Καζάς Δέβρε-ι μπαλά: Κωμόπολη Δέβρε-ι μπαλά: Στρατώνας, 2 αποθήκες ρουχισμού, οπλοστάσιο, νοσοκομείο, κυβερνείο, τηλεγραφείο, 9 τζαμιά, 5 τεκέδες, 10 μεδρεσέδες, αοτική σχολή, 11 προκαταρκτικές σχολές και νηπιαγωγεία, εκκλησία, 3 νηπιαγωγεία των χριστιανών, 2.317 οικίες, 420 καταστήματα, 9 χάνια, 2 λουτρά, πύργος ρολογιού, φαρμακείο, τελωνείο, 9 εστιατόρια και μαγειρεία, 4 «καζίνα» και 18 φούρνοι. Χωριά της κωμόπολης Δέβρε-ι μπαλά: 23 τζαμιά, 20 σχολεία, 22 τεκέδες, 6.676 οικίες και 12 χάνια. Πρωτεύουσα και χωριά: 11 αστυνομικά τμήματα, 110 μύλοι, 465 αποθήκες και αχυρώνες, 2.224 αμπέλια, 1.500 κήποι, 26.200 χωράφια, 16.100 λιβάδια, 150 βοσκότοποι, 27 δάση και 180 οικόπεδα (σσ. 190-191).

Καζάς Δέβρε-ι ζηρ: Πρωτεύουσα του καζά ήταν το χωριό (Πεσκαπίογια). Πρωτεύουσα και χωριά: 6 τζαμιά, 2 σχολεία, 7 τεκέδες, (4;) οικίες, 15 καταστήματα, στρατώνας, τηλεγραφείο, 3 φούρνοι, χάνι, 20 μύλοι, 221 αποθήκες και αχυρώνες, 2.500 αμπέλια, 147 κήποι, 3.229 χωράφια, 670 λιβάδια, 452 βοσκότοποι, 6 δάση και 70 οικόπεδα (σ. 194).

Καζάς Ρακαλάρ: Πρωτεύουσά του το χωριό Ζιρνάνιτσα. Πρωτεύουσα και χωριά: 6 τζαμιά, 6 σχολεία, 2 εκκλησίες, 4.037 οικίες, 8 καταστήματα, 2 φούρνοι, 5 χάνια, 17 μύλοι, 5 αστυνομικά τμήματα, κυβερνείο, 2 «καζίνα», 294 αποθήκες και αχυρώνες, 350 αμπέλια, 52 κήποι, 1.400 χωράφια, 2.740 λιβάδια, 315 βοσκότοποι, 5 δάση και 132 οικόπεδα (σ. 196).

Καζάς Ματίου: Πρωτεύουσα του καζά το χωριό (Μπουργκάγιετ). Πρωτεύουσα και χωριά: 5 τζαμιά, σχολείο, 4.212 οικίες, 10 καταστήματα, 15 μύλοι, 120 αποθήκες και αχυρώνες, 100 αμπέλια, 75 κήποι, 3.572 χωράφια, 274 λιβάδια, 36 βοσκότοποι, 4 δάση και 30 οικόπεδα (σ. 198).

ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΕΛΒΑΣΑΝ

Καζάς Ελβασάν: Κωμόπολη Ελβασάν: 32 τζαμιά και μεστζίτ (μικρό τζαμί), 2 μεδρεσέδες, 5 τεκέδες, 6 σχολεία, εκκλησία, κυβερνείο, τηλεγραφείο, 1.774 οικίες, 733 καταστήματα, 22 χάνια, 2 λουτρά, πύργος ρολογιού, 14 «καζίνα» και ταβέρνες, εστιατόριο, μαγειρείο, 2 φαρμακεία, 23 φούρνοι και 2 αστυνομικά τμήματα. Χωριά της κωμόπολης Ελβασάν μαζί με τους ναχι-

γιέδες Τσερμένικα και (Σμπατ): 71 τζαμιά, 5 σχολεία, 5 τεκέδες, 4 εκκλησίες, 3.627 οικίες, 5 καταστήματα και 4 χάνια. Περιλαμβανομένης και της πρωτεύουσας: 128 μύλοι, 140 αποθήκες και αχυρώνες, 3.796 αμπέλια, 3.087 κήποι, 22.614 χωράφια, 847 λιβάδια, 65 βοσκότοποι, 50 δάση και 70 οικόπεδα (σσ. 204-205).

Καζάς Γραμησίον: Χωριό Γραμησίον: 82 οικίες, κυβερνείο, κατάσταση. Χωριά υπαγόμενα στην πρωτεύουσα Γραμησίον: 2[0]71 οικίες και 2 καταστήματα. Περιλαμβανομένης και της πρωτεύουσας: 59 τζαμιά, 32 μύλοι, 150 αμπέλια, 2.361 κήποι, 18.516 χωράφια, 180 λιβάδια, 63 βοσκότοποι, 17 δάση και 133 οικόπεδα (σ. 209).

Καζάς Πεκλίνης: Κωμόπολη Πεκλίνης: 2 τζαμιά, τεκές, μεδρεσές, 3 σχολεία, 319 οικίες, 85 καταστήματα, 3 χάνια, πύργος ρολογιού, «καζίνο» και ταβέρνα και 7 φούρνοι. Χωριά Πεκλίνης: 57 τζαμιά, 2 τεκέδες, 4 σχολεία, 2.174 οικίες, 72 καταστήματα και 4 χάνια. Περιλαμβανομένης και της πρωτεύουσας Πεκλίνης: 42 μύλοι, 199 αποθήκες και αχυρώνες, 508 αμπέλια, 577 κήποι, 11.854 χωράφια, 91 λιβάδια, 71 βοσκότοποι, 63 δάση και 48 οικόπεδα (σ. 212).

SUMMARY

A. K. Iordanoglou, *Ottoman yearbooks «Salname» of the vilâyet of Monastiri.*

The yearbooks «Salname» in the Ottoman Empire were published by the central administration, the various ministries, the vilâyets and private sectors. The yearbooks of the vilâyets are of great importance, because they contain rich material concerning the history, administration, population, public buildings, the financial life etc. of the vilâyets of the Empire. For the vilâyet of Monastiri were published nine yearbooks, the first in 1292 hegira (1875) and the last in 1314 (1896).

In the later part of the last century, the vilâyet of interest to us, bordered in the north with a small part of the vilâyets of Kosovo and Skodra, in the east with the vilâyets of Kosovo and Thessaloniki, in the south with the vilâyets of Thessaloniki and Greece, in the west with the vilâyets of Ioannina and Skodra. The vilâyet of Monastiri contained five sancaks, those of: Monastiri, Servia, Korytsa, Devres and Elvasan.

In the yearbook of the year 1308 hegira (1891) the population of the vilâyet was 838, 384. The inhabitants were distinguished in «Moslems» Wallachs, Greeks [Pour], Armenians, Bulgarians, Jews, «Protestants» and «Latins». As in the case in the yearbooks of the vilâyet of Kosovo and Thessaloniki, also in the yearbooks of the vilâyet of Monastiri the ethnological synthesis of the islamic population is not determined, and as a result we do not know the analogy in numbers between the Albanians and the Turks. This is the reason why it is a faulty estimation whenever the Moslems appear to outnumber any other nationality in all the kazas of the vilâyet, except those of Florina and Kastoria, because the comparison is not between the Moslems and the Christians, but between the Albanians together with the Turks on one side and the Greeks and Bulgarians on the other.

The Wallachs and the Greeks together outnumbered the Bulgarians in the kazas of Florina and Korytsa, while the Bulgarians prevail in the kazas of Monastiri, Perlepe, Achris, Kirtsovo and Kastoria [Salname 1305 hegira (1888), p. 390]. No «Macedonian nation» is mentioned in the nine yearbooks of the vilâyet of Monastiri.